

Zielona Góra, 15 maja 2023 r.

dr hab. Iwona Grzegorzewska, prof. UZ
Instytut Psychologii
Uniwersytet Zielonogórski

**Recenzja rozprawy doktorskiej p. Jolanty Ryniak pt.
Temperamentalne uwarunkowania zmienności w zakresie kontroli
działania u osób uzależnionych od alkoholu w przebiegu leczenia
napisana pod kierunkiem dr hab. Barbary Bętkowskiej-Korpały,
prof. UJ**

Uzależnienie od alkoholu jako poważny problem społeczny od lat znajduje istotne miejsce zarówno w psychologii klinicznej jak i naukach o zdrowiu. Szczególną trudnością, z jaką mierzą się zarówno klinicyści jak i naukowcy jest skuteczność terapii. Wielu uzależnionych pacjentów przerywa abstynencję i całkowicie powraca do dawnych nałogowych zachowań, rezygnując z wszelkich dalszych prób leczenia ze wszystkimi tego negatywnymi konsekwencjami. Tym samym waga problematyki związanej ze skutecznością terapii, a zwłaszcza z identyfikacją czynników wzmacniających utrzymanie abstynencji nakłania do podejmowania refleksji teoretycznych i badań empirycznych. Próby zrozumienia uwarunkowań utrzymania abstynencji pacjentów uzależnionych od alkoholu jak dotąd nie przynoszą zadowalających rezultatów, czego przejawem jest wysoki odsetek pacjentów powracających po terapii do picia (por. Cierpiałkowska, Chodkiewicz, 2020).

Przedstawiona do recenzji praca wpisuje się w ten nurt zainteresowań, a jej głównym celem była analiza predykcyjnej roli predyspozycji osobowościowych takich jak temperament i kontrola działania w utrzymaniu długotrwałej abstynencji przez osoby uzależnione od alkoholu. Temat i konstrukcja rozprawy doktorskiej są bardzo interesujące i wnoszą nowe spojrzenie na problematykę uwarunkowań pozytywnych efektów leczenia w terapii uzależnień.

. W kontekście powyższego uznaję, że podjęte przez mgr Jolantę Ryniak w dysertacji doktorskiej problemy badawcze są ważne, a ich weryfikacja może przynieść konkretny wkład do modeli teoretycznych i empirycznych dotyczących terapii uzależnienia od alkoholu oraz dla praktyki klinicznej.

Przedłożona do oceny praca jest pracą empiryczną z dyscypliny nauki o zdrowiu. Składa się z dziesięciu, zazwyczaj dość krótkich rozdziałów. Pierwsze dwa dotyczą przedstawienia teoretycznych podstaw przyjętych problemów badawczych, kolejne to część empiryczna opisująca metodologię badań własnych, wyniki i ich analizę na tle innych danych empirycznych. Pracę kończy zawierająca najnowsze pozycje literatury przedmiotu bibliografia oraz aneks zawierający.in. tabele prezentujące dodatkowe wykorzystane w pracy analizy. Całość obejmuje 149 stron. Układ pracy jest co do istoty poprawny i odpowiada wymogom prac naukowych o charakterze empirycznym.

Część teoretyczna pracy- sposób ujęcia problemu

W części pierwszej następuje zaprezentowanie tła teoretyczno-empirycznego, w ramach którego zarysowane zostały podstawy przyjętych pytań badawczych. Autorka rozpoczyna od analizy uzależnienia od alkoholu jako problemu klinicznego, a następnie skupia się na osobowościowych i socjodemograficznych korelatkach utrzymywania abstynencji i zmiany w procesie terapii uzależnień. Doktorantka sprawnie operuje wiedzą kliniczną w zakresie obszaru tematycznego. Wykazała się znajomością badań z tego obszaru tematycznego i sprawnym poruszaniem się w ich obrębie. Jednakże w opracowaniu zabrakło mi głębszego omówienia teoretycznych podstaw badań, a zwłaszcza osadzenia ich konkretnym paradygmacie psychologicznym/psychopatologicznym oraz analizy procesu zdrowienia osób uzależnionych w kontekście zmiany. Zwłaszcza, że zdrowienie, którego jednym z elementów jest utrzymanie abstynencji to proces wielowymiarowy, mający swoją dynamikę i złożone uwarunkowania. Utrzymanie trzeźwości jako centralna zmienna proponowanego modelu nie znalazła w przedłożonej dysertacji należnego mu miejsca, zarówno z punktu widzenia podłoża teoretycznego jak i umocowania empirycznego. Zabrakło w mojej ocenie także przyjrzenia się procesowi leczenia z punktu widzenia mechanizmu psychologicznych leżących u podłoża

procesu zmiany. Część teoretyczna, którą czyta się bardzo dobrze, rodzi ogromny niedosyt, bowiem daje czytelnikowi nadzieję na głębszą analizę, której niestety nie ma. Taka powierzchowność ujęcia tematu jest raczej typowa dla prac magisterskich, a nie doktorskich. Praca sporo na tym traci, konsekwencją takiego podejścia jest brak tego, co w psychologii i nauk o zdrowiu najważniejsze, czyli zrozumienia człowieka, wyjaśnienia jego zachowania w kontekście złożonych analiz dotyczących mechanizmów kształtowania się zachowań na tle złożonych i różnorodnych uwarunkowań. Stąd, rozważania teoretyczno-empiryczne będące podstawą przyjętego modelu badawczego ograniczają się w zasadzie do przeglądu badań nad kluczowymi zmiennymi ujętymi w modelu. Jednakże co do zasady od przyszłego doktora wymaga się, aby przygotowana dysertacja była dziełem naukowym cechującym się krytycyzmem i innowacyjnością, podejmującym nowe problemy i obszary badawcze, zawierającym nowe ujęcia i sposoby prezentacji znanych już wcześniej prawidłowości.

Zabrakło zatem krytycznego podejścia do omawianych zagadnień, ich autorskiej analizy. Autorka nie pokusiła się ani o polemikę ani o komentarz do omawianych zagadnień. Tym samym brakuje „otwartego” podejścia ukazującego nierozwiązane lub nierozstrzygnięte problemy.

Drugim poważniejszym problemem jest „rozbieżność czasowa” pomiędzy częścią teoretyczną stanowiącą co do zasady podłoże przyjętego modelu badawczego a skonstruowaniem modelu i przeprowadzonymi badaniami. Literatura teoretyczna i badania empiryczne, na które powołuje się Autorka podczas formułowania modelu badawczego, pochodzą głównie z lat 2010-2022, a badania do rozprawy doktorskiej przeprowadzono w latach 2009-2011 (czyli 10 lat wcześniej). Nie wiadomo zatem czym kierowała się Doktorantka w podczas konstruowania modelu badawczego i na jakiej podstawie teoretycznej oparła postawione hipotezy i uzasadnienie przyjętej procedury, skoro zawarta w części teoretycznej literatura pochodzi ze znacznie późniejszego okresu. Powstaje zatem sporo wątpliwości co do poprawności założonego modelu badawczego będącego podstawą przedłożonej dysertacji.

Część empiryczna pracy – model badawczy, wyniki badań, dyskusja

Część druga pracy, prezentująca metodologię badań własnych, uzyskane wyniki oraz ich analizę w odniesieniu do innych ustaleń empirycznych jest nowatorska i interesująca. Model badawczy jest trzyczęściowy, a przeprowadzone badania mają charakter podłużny z dwukrotnym pomiarem. W pierwszej części (tzw. model A) analizowane były temperamentalne uwarunkowania kontroli działania. W modelu B poszukiwano uwarunkowań dynamiki kontroli działania, gdzie wielkość zmiany kontroli działania stanowiła zmienną zależną. W ostatnim modelu (tzw. model C) skoncentrowano się na temperamentalnych uwarunkowaniach rocznej abstynencji z uwzględnieniem mediującej roli kontroli działania, czynników socjodemograficznych i wskaźnika zaburzeń osobowości.

Opis części metodologicznej jest poprowadzony rzetelnie i dokładnie. Rozdział jest przejrzysty, uzasadnienie modelu badawczego – klarowne i zrozumiałe, aczkolwiek jak wspomniano wcześniej pisane po jego skonstruowaniu – co stoi w sprzeczności z przyjętymi w nauce standardami. Pytania badawcze i hipotezy zostały napisane w sposób poprawny, chociaż bez empirycznego uzasadnienia zakładanych zależności. W całym przedstawionym modelu Autorka zastosowała dwa narzędzia, co jak na pracę doktorską nie jest zbyt bogatym wyborem. Dobór zastosowanych narzędzi psychologicznych jest, w stosunku do przyjętego modelu, w pełni zasadny. Wątpliwości budzi czas, jaki upłynął od wykonania badań do upublicznienia ich wyników w postaci rozprawy doktorskiej (już ponad 10 lat). Rodzi to pytania o aktualność zarówno uzyskanych danych (również w świetle zmian w metodach terapeutycznych) jak i wysuniętych na nich podstawie wniosków aplikacyjnych.

Badanie ma charakter podłużny z dwoma pomiarami. Jego zasadniczym celem jest poszukiwanie czynników osobowościowych mających związek z utrzymaniem abstynencji w procesie leczenia uzależnień. Jest to bardzo ważny aspekt pracy, ponieważ w polskiej przestrzeni naukowej, zarówno w psychologii klinicznej jak i naukach o zdrowiu nie ma zbyt wielu badań zorientowanych na weryfikację skuteczności działań pomocowych. Badaniami objęto w pierwszym pomiarze grupę 1095 osób (260 kobiet i 835 mężczyzn) oraz 251 osób w drugim pomiarze (odpowiedni 53% kobiet i 72,7% mężczyzn). Po roku od podjęcia leczenia abstynencję utrzymało 61% pacjentów, co jest bardzo dobrym wynikiem (choć wciąż za

małym w stosunku do oczekiwań). . Charakterystyka grupy osób badanych jest szczegółowa i poprawna.

Analiza statystyczna wyników badań i odpowiedzi na przedstawione pytania badawcze przedstawiona na stronach 57-91 jest opracowana poprawnie. Wyniki badań są przedstawione klarownie i czytelnie. Autorka wykonała zarówno proste analizy statystyczne np. korelacje rho-Pearsona jak i bardziej zaawansowane metody analiz w postaci analizy regresji logistycznej, liniowej i analizy ścieżek. Doktorantka uzyskała potwierdzenie większości swoich hipotez, ale nie w zakładanym zakresie. Potwierdza to trudność w empirycznej eksploracji skuteczności terapii, w tym terapii uzależnień.

Na podstawie uzyskanych wcześniej związków między czynnikami temperamentalnymi a kontrolą działania i jej zmianą między pomiarami podjęto próbę skonstruowania wielowymiarowego modelu utrzymania abstynencji. Ze względu na niewielką liczbę zmiennych model ten nie jest zbyt złożony jednak udało się uzyskać istotne zależności. Złożone, wielowymiarowe analizy statystyczne pozwoliły na ustalenie predykcyjnej roli temperamentu i kontroli działania oraz jej zmiany w ciągu roku od podjęcia leczenia oraz ustalenie uwarunkowań dla rocznej abstynencji z uwzględnieniem czynników socjodemograficznych i wskaźników zaburzeń osobowości. Nie wszystkie hipotezy zostały potwierdzone, ale uzyskane wyniki badań mogą być istotne dla praktyki klinicznej i zostać wykorzystane w budowaniu skutecznych programów terapeutycznych osób uzależnionych od alkoholu.

Dyskusja wyników jest poprowadzona rzetelnie i poprawnie. Doktorantka odwołując się do współczesnej wiedzy na temat uwarunkowań skuteczności leczenia alkoholizmu prowadzi ciekawą narrację wyjaśniającą uzyskane wyniki badań. Sprawnie posługuje się wiedzą teoretyczną i empiryczną pokazując swoją dojrzałość w roli badacza. Zna najnowsze badania w tym obszarze i potrafi je wykorzystać w analizowaniu uzyskanych rezultatów. Dyskusję kończy podsumowanie wyników badań, które Pani Jolanta Ryniak pogrupowała dla przejrzystości w pięć kategorii: (1) wnioski dotyczące zależności między czynnikami temperamentalnymi a kontrolą działania, (2) wnioski dotyczące temperamentalnych uwarunkowań rozwoju (zmiany) kontroli działania w okresie roku od podjęcia leczenia, (3) Wniosków dotyczących predykcyjnej roli czynników temperamentalnych, kontroli działania oraz wskaźnika zaburzeń osobowości w

efektach leczenia, (4) wniosków dotyczący predykcijnej roli temperamentu, jego wpływu na kontrolę działania i jej zmianę, utrzymania rocznej abstynencji z uwzględnieniem wskaźnika zaburzeń osobowości, płci i miejsca zamieszkania oraz (5) wniosków dotyczące implikacji dla praktyki klinicznej. Jest to ciekawy zabieg, znacznie ułatwiający odbiór przedłożonej do recenzji pracy.

Przyglądając się przygotowanemu i zrealizowanemu projektowi badawczemu można powiedzieć, że został on poprawnie zaplanowany i rzetelnie zrealizowany. Co zasługuje na szczególne podkreślenie zaprezentowany projekt stanowi istotny wkład w dyskusję dotyczącą uwarunkowań skuteczności terapii uzależnień

Przedstawiona do recenzji dysertacja jest napisana zgodnie ze standardami APA. Struktura formalna i jakość języka nie budzą zastrzeżeń. Opis bibliograficzny jest prawidłowy, a zakres wykorzystanych do tworzenia pracy publikacji aktualny i szeroki.

Praca ma kilka, czasami nawet istotnych, opisanych wyżej uchybień. Należy jednak uznać, że pozytywy przeważają nad jej niedoskonałościami, dlatego wnioskuję do Wysokiej Rady o dopuszczenie pracy do dalszych czynności.

Podsumowanie

Przechodząc do konkluzji stwierdzam, że po dokładnym zapoznaniu się z całą dysertacją, przeanalizowaniu jej wyraźnych walorów oraz słabszych fragmentów oceniam przedłożoną pracę pozytywnie. Praca doktorska mgr Jolanty Ryniak pt. Temperamentalne uwarunkowania zmienności w zakresie kontroli działania u osób uzależnionych od alkoholu w przebiegu leczenia napisana pod kierunkiem dr hab. Barbary Bętkowskiej-Korpały, prof. UJ w obszarach wskazanych powyżej stanowi oryginalne rozwiązanie sformułowanych przez Doktorantkę problemów badawczych. Celem dzieła naukowego, jakim jest rozprawa doktorska jest poszukiwanie współzależności i mechanizmów badanych zjawisk oraz warunkujących je czynników, zmierzające do nakreślenia trendu rozwojowego tych zjawisk, bądź dokonania uogólnień pozwalających na ich modelowanie. Doktorantka podjęła taką próbę wraz z aplikacyjnym zastosowaniem uzyskanych wyników badań. Próbę tę można uznać za zrealizowaną. Ponadto Pani mgr Jolanta Ryniak wykazała się umiejętnościami niezbędnymi

do sformułowania problemu i modelu badawczego i zastosowała je w części empirycznej do przeprowadzenia badań. Badania te oceniam jako przeprowadzone samodzielnie i rzetelnie, a przeprowadzone analizy wyników za wnikliwe. Pracując nad rozprawą doktorską trzeba zawsze pamiętać o tym, że jest to praca naukowa, a zatem musi spełniać trzy podstawowe funkcje nauki, a mianowicie opisywać badane zjawisko, wyjaśniać je i starać się przewidzieć jego przyszły rozwój, czyniąc to zarazem tak, by świadomie wnieść do nauki nowy element i udowodnić swoją dojrzałość intelektualną jako badacza i naukowca. Przedstawiona do recenzji rozprawa spełnia te wymagania.

Podsumowując, recenzowana praca jest zgodna z ustawowymi wymaganiami stawianymi rozprawom doktorskim (art. 187 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce oraz art. 13.1. ustawy z dnia 12 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U.2017.1789 j.t. z późn. zm.). Tym samym wnioskuję do Wysokiej Rady o jej przyjęcie i o dopuszczenie Pani mgr Jolanty Ryniak do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

dr hab. Iwona Grzegorzewska, prof. UZ